

Békés megye tanyafelmérése

A Megyei Tanyafelmérések¹ elvégzésének célja, hogy a tanyás térségek adott megyéjében székhellyel vagy telephellyel rendelkező agrár- és vidékfejlesztési felsőoktatási intézmények, mezőgazdasági és vidékfejlesztési intézetek, valamint kutatóintézetek egységes tematika és módszertan alapján felmérjék a megye településeinek külterületén található tanyavilágot. Az ezzel kapcsolatos adatbázisok sajnos a tapasztalatok szerint mind térségi, mind országos szinten hiányosak, pontos információkkal a tanyavilágról alig rendelkezünk. A jövőbeni kormányzati és térségi, helyi tanyafejlesztési programoknak, a tanyák és a tanyás települések átfogó fejlesztésének nélkülözhetetlen alapja a tervezők számára rendelkezésre álló adatbázis. Az egységes tematikán és módszertanon alapuló felmérés információi (szociális, gazdasági, infrastrukturális) a következő évek programjainak szakmai megalapozását biztosítják.

A kutatási előzmények az 1960-as évektől voltak nyomonkövethetőek Békés megyében, de ezek zöme az MTA FKI Alföldi Osztálya (később MTA RKK ATI Békéscsabai Osztály, majd MTA KRTK RKI ATO Békéscsabai Csoport) és a hozzá kapcsolódó megyei kutatók tollából származik. A fél évszázadot felölelő jelentések pontosan dokumentálják a tanyahálózat felszámolódását, illetve a tanyasi társadalom átalakulását, ezen belül hangsúlyosan az agrárszféra jelentőségének csökkentését.

Békés megyében 1960 óta a tanyafelszámolódás nagyon gyorsan ment végbe, de térben sajátos területi típusok alakultak ki. A megye erősen, illetve közepesen tanyásodott településeinek száma jelentősen csökkent, számottevő, térben összefüggő térségeiben lényegében felszámolódott a „klasszikus” tanyahálózat. Ennek okát nagyrészt a külterületet sújtó építési korlátozásokban, a magán földtulajdonlás felszámolásában, illetve az 1970-es években a még relatíve kisebb méretű agrár-szervezetek fo-

lyamatos összevonásában, a döntési központok és a külterületek közötti távolság növekedésében látjuk.

A rendszerváltás óta részleges stabilizálódás, néhány esetben szerény mértékű regeneráció zajlott a külterületeken, amit a kárpótlási folyamat, a magán gazdálkodás előretörése, majd az 1990-es évek végétől a hazai, 2004-től az Unió agrártámogatások felütése és az ágazat jövedelmezőségének emelkedése (is) mozgatott. Legújabban a földtörvény átalakítása kapcsán, részben az új feltételekhez való alkalmazkodás indított be érzékelhető mozgást a külterületeken.

Arról azonban nem beszélhetünk, hogy Békés megyében egyfajta „tanyasi reneszánsz” indult volna meg az 1990-es rendszerváltással. A tanyák hagyományos lakó- és gazdálkodási (meghatározóan az agráriumhoz kötődő) funkciói egyre inkább elváltak/elválnak egymástól. A tanyákon fellelhető gazdasági szerepek már csak részben kapcsolódnak a mezőgazdasághoz, és egyre nagyobb mértékben más gazdasági szektorokhoz (kereskedelem, hobbi, rekreáció, sport, idegenforgalom stb.). Jelentős a csak lakáscéllal használt tanyák szerepe, de a kiköltözés motivációi nagyon eltérőek. A jobb anyagi helyzetű aktív korúak a zsúfolt várostól akarnak távolabb kerülni, s a természetes közegehez közelebb. Az állattenyésztők a belterületi korlátozások elől kénytelenek kihúzódnia a település peremére. Számos idős házaspár, vagy egyedül élő nyugdíjas korára keres magának nyugodt, de aktív életet. Ugyanakkor látható az a folyamat is, hogy szociálisan hátrányos helyzetű családok, egyének az olcsóbb megélhetés reményében költöznek ki a belterületekről a tanyákra, ragadnak ott az anyagi állapotuk miatt, s nehezítik meg a gyermekeik számára a beilleszkedést a „normál” életvitelbe.

A tanyafelmérés során 67 településen került sor adatlapok felvételére, összesen 8598 darabra a tisztítás és ellenőrzések után. Ebből 7358 volt a nem romos tanya, de ennek jelentős hányada nem lakott, vagy hobbi célokat szolgál, vagy gazdasági funkcióval bír. Nagy számban találkoztunk olyan

külterületi épületekkel, ahol a gazdasági és a lakófunkció is hiányzik, ezek gyors revitalizálás híján egy-két évtizeden belül a romos tanyák kategóriájába csúszhatnak át, tovább szűkítve a külterületi tanyahálózatot.

A tanyaépületek közel harmadát még a második világháború lezárása előtt építették, azaz, legalább 70 éves. A rendszerváltás előtt – zömmel még az 1940-es évtizedben, a földosztásokhoz kapcsolódva – a nagy kitelepülési hullám során készült el a tanyák bő kétötöde. A kárpótlás, a földosztás során ettől jóval kisebb építkezési hullám indult, az 1990-es évtizedben a jelenlegi épületállomány kevesebb mint tizedét, 2000 óta alig 3 százalékát építették. E témakörhöz kapcsolódóan juthatunk pótlólagos információhoz az általunk betöltött plusz kérdésre adott válaszok felhasználásával, azaz, történt-e jelentős felújítás az épületen 1990-et követően? E kérdésre 7071 érvényesnek tekinthető adatlap feldolgozása alapján a megye átlagában nagyjából fele-fele az igen-nem válaszok megoszlása.

A 7358 felmért, nem romos tanyaából 4638 esetben érkezett vissza olyan válasz, hogy a mezőgazdaság bármely ága jelentőséggel bír az ott élők/dolgozók mindennapjaiban. A leggyakoribb válasz a kertészeti tevékenység volt, ők a válaszolók kétötödét tették ki, egyharmadukon folyt valamiféle állattartás, míg a szántóföldi művelés a tanyák bő negyedében jelent meg. Közel háromezren jelölték meg domináns mezőgazdasági ágazatot: 42 százalék a kertészetet, a többiek közel azonos számban az állattenyésztésből, vagy a szántóföldi művelésből szerezték be a bevételeik legalább 50 százalékát. A falusi-tanyasi vendégfogadás nem tartozik a meghatározó jövedelemszerzési lehetőségek közé, Békés megyében összesen 44-en foglalkoznak vele, ami erős visszaesés az ezredforduló körüli több száz nagyságrendhez képest.

A gazdasági funkcióval rendelkező tanyák (n=5204 adatlap) 83 százaléka alapvetően saját fogyasztásra termel, azaz a ház körüli kiskertből származó zöldség, gyümölcs, (Folytatás a 10. oldalon)

1.) A pályázat a Vidékfejlesztési Minisztérium által meghirdetett Tanyaprogram 2013/1. kiírásában jelent meg. A nyertes projekt száma: TP1-2013/3663.

(Folytatás a 9. oldalról)

a felnevelt állatok családi fogyasztásra kerülnek, kiegészítő jövedelemforrást nem jelentenek (ún. „önellátó tanyák”). Mindössze 524 tanyán termelődik meg akkora árualap, hogy azt időszakosan, jövedelem-kiegészítés formájában érdemi hozzájárulást jelent a családi jövedelemhez (ún. „ős-termelői tanya”). Még ennél is szerényebb, a tanyák alig 7 százaléka, ahol meghatározóan értékesítésre termel a háztartás. E tanyákat lehet „árutermelő tanyának” nevezni.

Békés megyében a tanyavillamosítás lényegében a végéhez közeledik. A nem romos tanyák 92,6 százaléka számára a vezetékes villamos energiateljesítési lehetőség adott, s közel 1 százalék oldja meg a világítást és a háztartási/gazdasági gépek működtetését egyedi erőforrás segítségével. Ennél kedvezőtlenebb a telekommunikációs ellátottság, ami a tanyák nagyjából kétharmadában van jelen. (A felmérésben nem tettünk különbséget a vonalas, illetve a mobiltelefon megléte, illetve hiánya között.) Jelen állás szerint vezetékes vízzel a tanyák 35,8 százaléka rendelkezik. Ezek részben a belterületi határ közelében fekvő sortanyák, a belterülettől távolabb kompakt településrészek, a hajdani birtokközpontok, TSZ-majorok, ÁG-központok, turisztikai értelemben frekventált területek. A tanyák több mint fele saját fűrt kúttal rendelkezik, míg minden nyolcadik tanya vízellátása csak a közelebbi-távolabbi közkút rendszeres felkeresése révén lehetséges. Bár Békés megye szinte teljes területén a rétegvizek arzénosak, vasasok és mangánok, fluorral szennyezettek, vízminőségi problémát a válaszolók alig 1,1 ezreléke jelzett, ami minden bizonnyal a valóság megszüpítése, tekintve a fűrt kutak magas arányát! A közlekedési kapcsolatok minőségét tekintve némileg a vízellátáshoz hasonló arányokat kaptunk: a tanyák 34 százaléka rövidebb bekötőúttal, vagy közvetlen kijárával kapcsolódik szilárd burkolatú úthoz, közel 39 százalékuk rendszeresen javított földutat kénytelen használni, míg 27 százalékuk számára az egyetlen mobilitási lehetőséget a bizonytalan minőségű földút jelenti a külvilág felé.

A tanyákon élők korstruktúrájában az aktív korúak (18-60 évesek) abszo-

lút többségben vannak. E kérdésre adott válaszok cáfolják azt a közvélekedést, hogy a tanyavilág elöregszik, kiugróan magas az idős (ezen belül is az egyedülálló) népesség súlya. Bár melyik járás adatait tekintjük az általános séma nem változik, legfeljebb az aktív korosztály részesedése nő,

vagy csökken néhány százalékponttal. A korosztályok kombinációjával sikerült előállítani 7 háztartástípust, melyek – ha kis számban is – előfordulnak a Békés megyei tanyákon. A leggyakoribb a kizárólag aktív korúakból álló háztartás (közel 2500 adatlap) a háztartások 43,5 százaléka, minden hatodik háztartás aktívokból és fiatalokból áll, további 9 százalékot tesz ki a háromgenerációs háztartások aránya, míg 110 csak fiatalokból álló háztartást is regisztráltunk. A második legnépesebb kategória, mely az aktív korú csoportnak nagyjából felét teszi ki, a kizárólag idősekből álló háztartások száma. Az aktívok és idősek kombinációjával felépülő háztartások minden 12. tanyán fordulnak elő, s minimális számban (8 db) megjelennek a nagyszülő-unoka kombinációra felépülő háztartások is.

Az adatlapok lehetővé tették néhány összefüggés feltárását az egyes rekordok között. Ami világosan látható:

- Az infrastruktúrák vonzzák egymást. A villannyal való ellátottság hiánya általában a többi infrastrukturális elem hiányát is eredményezi. A meglévő vezetékes víz, illetve a szilárd út elérhetősége általában feltételezi egymást, különösen erős a kapcsolat a majorok-

ban, volt TSZ- és ÁG-központokban. A belterület közelsége és a településről kivezető utak futása jobb infrastrukturális ellátottságot vonz.

- A kedvezőbb infrastrukturális ellátottság inkább jellemző a lakott tanyákra, a hobbitanyákra és a látható gazdasági funkcióval rendelkező, ál-

landó jelleggel használt tanyákra. A hobbitanyák esetében a vezetékes víz megléte fontosabb elem, mint a lakott, vagy csak gazdálkodásra használt épületek esetében. Ebből arra következtetünk, hogy a hobbitanyák tulajdonosai nagyobb érdekérvényesítő erővel bírnak, mint a tanyasi lakosok, amikor a külterületi infrastruktúra-fejlesztési döntések megszületnek a települési önkormányzatokban.

- A kizárólagos gazdasági funkció – úgy tűnik – kevésbé követeli meg a vezetékes ivóvíz meglétét, mint a saját fűrt kút használhatóságát. Ebben lényegi különbség nem látható az állattartó, a kertészeti, vagy a növénytermesztő tanyák között.

- A kedvezőbb infrastrukturális ellátottsági szint segíti a külterület megmaradását, vagy éppen fejlődését (Békés, Mezőberény, Bélmegyer). Az átlagosnál hiányosabb infrastruktúra még a tanyabokrok, vagy tanyasorok esetében is a gyors megszűnéshez, vagy a külterületi lakosság szám és épületszám radikális csökkenéséhez vezethet (például Kardos, Örménykút egyes tanyasorai).

- Az építés éve önmagában nem játszik szerepet a tanya infrastrukturális ellátottságában, de együtt kezelve a fel-

újítások megtörténtével már észlelhető összefüggés. Az újabban (1989 után) épült, és/vagy felújított tanyák komfortosabbak, élhetőbbek a többinél.

- A lakók korszerkezete, vagy a háztartások eltérő típusai jóval kisebb hatással vannak a tanyák infrastrukturális ellátottsági szintjére – leszámítva a telekommunikációs kapcsolatot – mint a fekvés, vagy a használat funkciója. Ennek lehet oka a tanyasi lakosság nagyléptékű és folyamatos cserélődése a rendszerváltás óta.

- A pályázatban vállaltuk, hogy nagyjából egy tucat tanyasi életút interjún keresztül megpróbáljuk pontosítani a külterületi adatlapok által közvetített információkat, s mélyebb ismeretekhez jutni a külterületi lét, a motivációk, a gazdálkodás, a társas kapcsolatok tekintetében. Ezek legfontosabb tanulságai:

latok tekintetében. Ezek legfontosabb tanulságai:

- A tanyavilágban élők családi hátterének közös vonása a kötődés a külterülethez és az agráriumhoz. Legáltalább a nagyszülők generációjában már megjelennek a tanyán életvitelszerűen élő rokonok, akik személyes példájukkal, tudásátadással ösztönözték a későbbi generációkat a külterületre való visszaköltözésre.

- Városi legendának tekinthető, hogy a külterület a bűnözés legfőbb terepe. Bár vannak egyedi esetek, ez a tanyatulajdonosok egyikét sem indította arra, hogy feladja a kinti egzisztenciáját. Ugyanakkor, a külterületi összetartás, a zárt, egymást segítő mikroközösségek előfordulása sem általános.

- A tanyasiak alig érzékelik a segítő szolgálatok jelenlétét. A tanyagondnokok az idős, elesett, rászoruló háztartásokat tudják intenzívebben segíteni, a mezőőrök járőrözése látványosabb a tanyavilágban, az erdészek tevékenysége viszont rendszeresen ütközik a tanyasiak munkálatainak időzítésével.

- A település és annak vezetése szemében a külterületek meg sem jelennek. A fejlesztési tervek a külterületekkel nem számolnak, tanyafórumokat alig tartanak, az ő véleményükre a helyi döntéshozók nem kíváncsiak.

- Számos próbálkozás van a külterületen a szántóföldi mezőgazdálkodás, illetve árutermelő állattartás mellett/helyett új gazdasági funkciók meggyökeresítésére. Ezekről a próbálkozásokról jelenleg még nem dönthető el egyértelműen, hogy hosszabb távon sikeresek lesznek, vagy a lelkesedés és a pénz fogytával feladják azokat.

- Nincs látványos előregedés a tanyavilágban, de arra is kevés példát láthatunk, hogy egy család tudatosan próbálná kinevelni az utánpótlást, azaz, gyermekét/gyermekeit olyan pályára irányítaná, amivel a zökkenőmentes generációváltás lehetséges volna.

- A külterületek infrastrukturális ellátottsága szegényes, még ha ezt a kint lakók nem is így érzékelik. Kénytelenek kreatív megoldásokhoz folyamodni (ivóvíz kiszállítása autóval, fahulladékkal való tüzelés stb.), ami aktív korban még elviselhető többlet munkaterhelést jelent, de idősödve egyre nehezebbé, kevésbé komfortossá teheti a tanyasi létet. Mai tudásunk mellett, a legfontosabb hiányzó infrastrukturális elem az egészséges ivóvíz, hosszabb távon pedig az energiafüggetlenség növelése lehetne cél, elsősorban a megújuló energiaforrások növekvő arányával az energiamixben.

- A tanyasi mezőgazdálkodáshoz kapcsolódó foglalkoztatás mértéke szerény. Az uniós tagságra való felkészülés, és a tagság egy évtizede során a gépesítettség színvonala ugrásszerűen javult. Ez a folyamat mérsékelte a folyamatosan szükséges élőmunka iránti igényt. Idénymunkára a betakarítási időszakban, illetve a kertészeti kultúrák esetében a kampányszerű munkafázisokban van szükség.

Nagy Gábor – Dudás Gábor

Milyen típusok léteznek?

A tanyatípusok feladatát a területi tanyahálózati típusok és altípusok elkülönítése segítségével oldottuk meg. A típusokat részben morfológiai, részben az utóbbi évtizedek fejlődési pályája alapján rajzoltuk fel, próbálva a legrészletesebb elkülönítést elvégezni. Ennek eredményeként a következő típusok érzékelhetők Békés megyében:

I. Erősen tanyásodott, nagyobb részét sortanyás, átlagosnál gyorsabban zsugorodó tanyahálózat

- I.1. Békésszentandrás
- I.2. Szarvas
- I.3. Gyomaendrőd
- I.4. Örménykút, Kardos, Csabacsúd, Kondoros
- I.5. Kétsoprony, Telekgerendás, Csorvás, Csabaszabadi

II. Mérsékelt tanyásodott, vegyes morfológiájú, átlagos ütemben zsugorodó tanyahálózat

- II.1. Orosháza
- II.2. Gádoros, Nagyszénás, Gerendás, Csanádapáca, Pusztaföldvár
- II.3. Tótkomlós, Kardoskút, Pusztaföldvár

III. Állami ménesbirtokra támaszkodó, majorsági rendszerű, relatíve stabil külterület

- III.1. Mezőhegyes

IV. Szerény mértékben tanyásodott, zömében szórt tanyás, felszámoló tanyahálózat

- IV.1. Dél-Békési települések
- IV.2. Újkígyós, Szabadkígyós, Kétegyháza, Lökösháza, Elek
- IV.3. Pusztatölke

V. Mérsékelt tanyásodott, zömmel szórt tanyás, stabil-megújuló, nagy lakosságszámú külterületek

- V.1. Békéscsaba
- V.2. Gyula
- V.3. Békés, Mezőberény
- V.4. Hunya, Kamut, Murony, Tarhos, Bélmegyer

VI. Szerényen tanyásodott, szórt tanyás és majorsági, részlegesen megújuló, kis lélekszámú külterületek

- VI.1. Észak- és Északkelet-Békés települései
- VI.2. Sarkadkeresztúr